

TINCHLIK VA XAVFSIZLIKKA QARSHI JINOYATLARNING UMUMIY TAVSIFI VA TURLARI

Karimov Islom Umidullo o'g'li

IIV Surxondaryo akademik litseyi Huquqshunoslik fanlari o'qituvchisi

Kalit so'zlar: Bugungi kunda tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar butun dunyoga o'zining ijtimoiy xavfliligining yuqoriligi bilan insoniyat hayotiga, tinchligiga katta xavf solmoqdaki, buning oldini olish, unga qarshi kurash butun dunyo hamjamiyatining eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib turibdi.

Darhaqiqat, O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotining teng huquqli a'zosi sifatida tinchlikni saqlash, urushlarning oldini olish va umuminsoniy huquq va erkinliklarni mustahkamlash borasidagi kurashga munosib hissasini qo'shib kelmoqda. Shuni hisobga olgan holda, qonun chiqaruvchi Jinoyat kodeksi Maxsus qismining ikkinchi bo'limiga xalqaro hamjamiyatning hayotiy manfaatlariga tajovuz qiluvchi jinoyatlarni kiritgan.

Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar deganda, tinchlik va insoniyatning xavfsizligini hamda O'zbekiston Respublikasining davlat xavfsizligini muhofaza qilish sohasidagi ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qiluvchi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida belgilangan ijtimoiy xavfli qilmishlar tushuniladi.

Tinchlik va insoniyatning xavfsizligiga qarshi jinoyatlar deganda, insoniyatning normal yashash turmush tarziga, uning tinchligiga, xavfsizligiga, davlatlararo xalqaro munosabatlarning shakllanishiga va doimiy barqarorligiga tajovuz qiluvchi ijtimoiy xavfli qilmishlar tushuniladi.

Tinchlik va insoniyatning xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning turdosh obyekti insoniyatning tinchligini, xavfsizligini, davlatlararo munosabatlarning barqarorligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar hisoblanadi.

Mazkur turdagi jinoyatlarning ayrimlarida jinoyat predmeti qilmishga huquqiy baho berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni targ'ib qiluvchi materiallar (JK 156-m.).

Tinchlik va insoniyatning xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning obyektiv tomoni harakat (JK 150–155, 155²–156-m.) yoki harakatsizlikda (JK 155¹-m.) ifodalanadi.

Mazkur jinoyatlar qonunda tuzilishiga ko‘ra formal tarkibli jinoyatlar hisoblanadi. Tinchlik va insoniyatning xavfsizligiga qarshi jinoyatlar subyektiv tomondan aybning qasd shaklida sodir etiladi.

Ushbu turdagi jinoyatlarning ayrimlarida jinoyat sodir etishning motivi va maqsadi zaruriy belgi sifatida nazarda tutilgan. Masalan, jinoyat predmetlarini tarqatish maqsadi (JK 156-m.).

Tinchlik va insoniyatning xavfsizligiga qarshi jinoyatlarning subyektlari 16 yoshga to‘lgan aqli raso jismoniy shaxslar bo‘lishi mumkin. Ayrim jinoyatlarning subyektlari maxsus belgilarga ega. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi (JK 154¹-m.) va boshqalar.

O‘zbekiston Respublikasiga qarshi jinoyatlar deganda, davlatimiz suvereniteti, hududiy daxlsizligi, xavfsizligi, mudofaa salohiyati, konstitutsiyaviy tuzumi, iqtisodiyoti hamda ijtimoiy-siyosiy barqarorligiga tajovuz qiluvchi ijtimoiy xavfli qilmishlar tushuniladi.

Mazkur turdagi jinoyatlarning turdosh obyekti O‘zbekiston Respublikasining suvereniteti, hududiy daxlsizligi, xavfsizligi, mudofaa salohiyati, konstitutsiyaviy tuzumi va ijtimoiy-siyosiy barqarorligini ta’minlovchi ijtimoiy munosabatlar hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasiga qarshi jinoyatlarning ayrimlarida jinoyat predmeti qilmishga huquqiy baho berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, davlat sirlarini tashkil qiluvchi ma’lumotlar (JK 157-m.), davlat siri yoki harbiy sirni ifodalovchi hujjatlar, ashyo yoki moddalar (JK 163-m.).

O‘zbekiston Respublikasiga qarshi jinoyatlarning obyektiv tomoni faol harakatlarda ifodalanadi. Mazkur jinoyatlar qonunda tuzilishiga ko‘ra formal tarkibli jinoyatlar hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasiga qarshi jinoyatlar subyektiv tomondan aybning qasd shaklida sodir etiladi. Faqatgina davlat siri yoki harbiy sir hisoblangan hujjatlarni yo‘qotish (JK 163-m.) aybning ehtiyotsizlik shaklida sodir etiladi.

Ushbu turdagi jinoyatlarning ayrimlarida jinoyat sodir etishning motivi va maqsadi zaruriy belgi sifatida nazarda tutilgan. Masalan, davlat siri hisoblangan ma'lumotlarni chet el davlati, chet el tashkiloti yoki ularning agenturasiga etkazish maqsadi (JK 160-m.), davlat organlari faoliyati yoki ijtimoiy-siyosiy vaziyatning barqarorligiga yoki iqtisodiyotiga putur etkazish maqsadi (JK 161-m.).

O'zbekiston Respublikasiga qarshi jinoyatlarning subyektlari 16 yoshga to'lgan aqli raso jismoniy shaxslar bo'lishi mumkin. Ayrim jinoyatlarning subyektlari maxsus belgilarga ega. Masalan, chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxs (JK 160-m.) va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi o'z preambulasida xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalari ustuvorligini tan olib, 17-moddasida «O'zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to'la huquqli subyektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro huquqning umume'tirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi», deb belgilangan.

Urushni targ'ib qilish ijtimoiy xavfi, avvalo, shaxsning bir mamlakatni ikkinchi mamlakatga nisbatan qo'zg'atish uchun turli shakldagi qarashlar, Qoyalar yoki chaqiriqlar tarqatib dunyoni va davlatlarning tinchligini xavf ostiga qo'yadigan holatga keltirishidir. Urushni targ'ib qilish xalqaro huquq me'yorlariga ziddir.

Mazkur jinoyatning bevosita obyekti tinchlik va davlat hamda xalqlarning rivojlanishi va hayotiy faoliyatining sharti bo'lgan tinch hayot kechirishidir.

Obyektiv tomondan urushni targ'ib qilish bir mamlakatning ikkinchisiga agressiya amalga oshirishiga erishish maqsadida qanday shaklda bo'lmasin qarashlar, g'oyalar yoki chaqiriqlar tarqatishdir.

Agressiya urushini rejalashtirish, unga tayyorgarchilik ko'rish sezilarli ijtimoiy xavf tug'diradi, zero bunday harakatlarni sodir etish natijasida davlatlar orasida tinchlik buziladi va xalqaro munosabatlarda ziddiyat tug'iladi, natijada bu harakatlar ko'plab qurbonlarga, binolarning vayron bo'lishiga, shahar va qishloqlarning yo'q bo'lishiga olib keladi.

Hozirgi zamonaviy qurol-yarogʻ turlarini hisobga olgan holda agressiv urushning oqibatlarini oldindan aytish qiyin.

Agressiyaning bevosita obyekti tinchlik va tinch hayot kechirish asoslari hamda JK 151-moddasi 1-qismida nazarda tutilgan jinoyatning quyidagi: agressiv urushni rejalashtirish yoki unga tayyorgarlik koʻrish, shuningdek, shu harakatlarni amalga oshirishga qaratilgan fitnada qatnashishda namoyon boʻladi.

1974 yil 14 dekabrda boʻlib oʻtgan BMT Bosh Assambleyasi sessiya- sida qabul qilingan qarorida agressiya atamasini «davlat tomonidan Qurolli Kuchlarni boshqa davlatning suverenitetiga, hududiy daxl- sizligiga yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustaviga xilof tarzda qoʻllash»¹ deb taʼriflaydi.

Rezolyutsiyaning 3-moddasida sanab koʻrsatish roʻyxati, usuli bilan taʼriflanadigan agressiya tushunchasi mavjud. Zikr etilgan harakatlar urush eʼlon qilingan-qilinmaganligidan qatʼi nazar, agressiya harakati deb topiladi.

Hech qanday siyosiy, iqtisodiy, harbiy yoki boshqa tasnifdagi fikrlashlar agressiyani oqlash uchun xizmat qila olmaydi (Rezolyutsiya- ning 5-moddasi).

Agressiv urushni rejalashtirish deganda, urush harakatlarining ishlanmalari va urush olib borishning strategik va taktik loyihalarining parallel ravishda olib borilishi va amalga oshirilishi tushuniladi. Shu bilan birga harbiy operatsiyalarni amalga oshirish uchun zarur boʻlgan kuchlar va imkoniyatlarning hisobini olish, zarur harbiy obyektlarni loyihalashtirish hamda zaxiraviy taʼminotning hisobini qilish, mobil loyihalarni tuzish, urushga tayyorgarlikni amalga oshirish uchun ittifoqdosh davlatlarni urushga jalb qilish boʻyicha harakatlar ishlanmasi va loyihasini ishlab chiqish, agressiv urushni olib borish yoki alohida harbiy operatsiyalarni amalga oshirish va h.k. tushuniladi.

Agressiv urushni boshlash deganda, boshqa davlat suverenitetini uning hududiga agressor davlat Qurollangan Kuchlarining bostirib kirishyoʻli bilan buzishga qaratilgan aniq harakatlar sodir etishini; harbiy okkupatsiya yoki anneksiyani hamda qarshi tomonning bostirib kirishiga majbur etuvchi sharoitlarni yaratish yoki harbiy kuchlarni qoʻllash va harbiy harakatlarni olib borishni boshlash,

strategik qurollanishni qo'llash uchun sabab va bahonalarni yaratishni tushunish lozim.

Agressiv urushni olib borish deganda, boshlangan agressiyani davom ettirishni tushunish lozim bo'lgan harbiy operatsiyalarni qo'llash, agressor-davlat tomonidan agressiyaning boshlang'ich akti hisoblangan boshqa davlatga nisbatan qo'llanilgan harakatlarini davomli amalga oshirish demakdir.

Xalqaro jinoiy huquq bu jinoyatlarni harbiy jinoyatlar guruhiga kiritadi. Uning ijtimoiy xavfi, avvalo, shundan iboratki, urushning o'zi odamlarning o'lishi va qirilib ketishiga, shahar va qishloqlarning vayron bo'lishiga, madaniy boyliklarning yo'q bo'lib ketishiga, taraqqiyot jarayonining orqaga surilishiga va shu kabi og'ir oqibatlariga olib keladi. Shubhasiz, urush qonunlarini buzish har bir urushning oqibatlarini kuchaytiradi va og'irlashtiradi.

Asirlarni qiynash deganda, asirlikda tutib turganlar tomonidan har qanday noqonuniy harakat yoki harakatsizlik, asirning sog'ligini xavf ostiga qo'yuvchi, uning o'limiga olib keluvchi holatlar; asirlarni jismonan azoblash, qanday turdagi bo'lmasin, ilmiy yoki tibbiy tajribaga (faqat, agar tajriba asirni davolash yoki uning manfaatiga xizmat qilishi bilan oqlanmasa) duchor qilish, repressiyani qo'llash; asirlarni ularning sog'ligiga salbiy ta'sir qiladigan va epidemiya tarqalishiga olib keladigan antisanitar sharoitda saqlash va h.k. tushuniladi.

Tinch aholini urush paytida himoya qilish haqidagi Jeneva Konvensiyasining 49-moddasiga binoan biror-bir bosib olingan hududdan to'liq yoki qisman evakuatsiya qilish, agar buni tinch aholi- ning xavfsizligi yoki harbiy ko'rinishdagi eng muhim sabablar talab qilsa va aholisi bosib olingan hududning eng xavfsiz joyiga ko'chirilsa va shu taxlitda ko'chirilganlar harbiy harakatlar tugagandan so'ng o'z uylariga qaytadigan bo'lsalar, bu holat deportatsiya holatini o'zida tashkil qilmaydi.

Xalqaro huquq taqiqlagan urush olib borishning usullarini qo'llash deganda, urush olib borish jarayonida 1907 yildagi urush qonun va udumlari haqidagi Gaaga Konvensiyasi, Atrof-tabiiy muhitga dushmanlik bilan va boshqa har qanday vositada ta'sir etishni taqiqlash to'g'risidagi Konvensiya ¹, Ko'p zarar yetkazuvchi oddiy qurollarni qo'llashni cheklash va taqiqlash to'g'risidagi Konvensiya ² hamda boshqa

xalqaro kelishuvlar tomonidan taqiqlangan urush olib borishning usul va vositalarini tushunish kerak.

Genotsid – bu insoniyatga qarshi jinoyatdir (Ayni ma’noda, «qavmni, qabilani o’ldirishdir»). Genotsid jinoyatining oldini olish va uning uchun jazolash to’g’risidagi Konvensiya¹ning 1-moddasida, ahdlashuvchi tomonidan genotsid u tinch yoki urush davrida sodir etilishidan qat’i nazar, xalqaro huquq me’yorlarini buzuvchi ekanligini tasdiqlaydilar va ular uning oldini olish choralarini ko’rish va uni sodir etganlik uchun jazolash majburiyatini oladilar, deb ta’kidlangan.

Ushbu Konvensiyaga muvofiq, genotsid biror-bir milliy, etnik, irqiy yoki diniy guruhni to’la yoki qisman yo’q qilishga qaratilgan harakat sifatida belgilanadi. Bu harakat shu guruh a’zolarini o’ldirish; uning a’zolariga jismonan yoki aqliy shikast yetkazish, qaysidir guruhni ataylab to’la yoki qisman yo’q qilishga mo’ljallangan hayotiy shart- sharoitlar yaratish; shunday guruh muhitida bola tug’ilishining oldini olishga mo’ljallangan chora-tadbirlar; bolalarni insonlarning bir guruhidan boshqasiga topshirish kabi harakatlar sodir etishda namoyon bo’ladi.

Germaniya, Chili, Kampuchiya va boshqa davlatlarda sodir bo’lgan vahshiyona fashistik harakatlar genotsid hisoblanadi. Genotsidning bevosita obyekti sayyoramizdagi istiqomat qiluvchi kishilarning millati, etnik, irqiy xususiyatlari yoki dinidan qat’i nazar, xavfsizligi va tinch-totuvligini ta’minlaydigan ijtimoiy munosabatlar tizimidir.

Shuni ta’kidlash kerakki, genotsiddan jabrlanuvchilar butun milliy, etnik, irqiy yoki diniy guruhlar hisoblanadi va genotsid ularni yo’q qilishga qaratilgan bo’ladi.

Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar insoniyat taraqqiyoti, davlatlarning suvereniteti, xalqaro hamkorlik va global xavfsizlik uchun eng katta tahdidlar qatoriga kiradi. Ushbu jinoyatlar o’z mohiyatiga ko’ra, nafaqat alohida bir shaxs yoki davlatga, balki butun xalqaro hamjamiyatga qarshi qaratilgan bo’lib, ularning oqibatlari keng ko’lamli halokatlarga, insoniy fojialarga, siyosiy beqarorlikka va ijtimoiy inqirozlarga olib kelishi mumkin.

Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar deganda, avvalo, agressiya urushlarini boshlash yoki olib borish, genotsid, xalqaro terrorizm, ommaviy qirg'in qurollarini ishlab chiqarish yoki tarqatish, harbiy jinoyatlar, bosqin, okkupatsiya va boshqa shunga o'xshash harakatlar tushuniladi. Bu jinoyatlar xalqaro huquq normalarini, xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi, Jeneva konvensiyalari va boshqa xalqaro shartnomalarni qo'pol ravishda buzadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ushbu turdagi jinoyatlar alohida bo'limda tasniflangan bo'lib, ularga quyidagilar kiradi: tajovuzkor urushni rejalashtirish, tayyorlash, boshlash yoki olib borish; xalqaro tashkilotlar va vakillarga qarshi jinoyatlar; xalqaro gumanitar huquq normalarini buzish; odamzodga qarshi jinoyatlar va boshqalar. Bunday jinoyatlar uchun og'ir jazolar belgilangan bo'lib, ular jamiyat va davlat xavfsizligini ta'minlashda muhim huquqiy vosita hisoblanadi.

Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar ko'plab hollarda siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy va mafiyaviy omillar bilan uzviy bog'liq bo'lgan holda sodir etiladi. Bu esa ularni aniqlash, oldini olish va jazolash jarayonida nafaqat jinoyat huquqi, balki xalqaro huquq, harbiy qonunchilik, siyosatshunoslik va xavfsizlik sohalaridagi bilimlarni uyg'unlashtirish zaruratini keltirib chiqaradi.

Mazkur mavzuning o'rganilishi talabalarga xalqaro tinchlikni saqlashga doir qonunchilik normalarini chuqur anglash, ushbu jinoyatlarning huquqiy mohiyatini tushunish, jinoyat tarkibi elementlarini tahlil qilish, real hayotiy misollar orqali amaliy ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ularning xalqaro siyosiy jarayonlarga huquqiy baho bera olish, tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashda huquqshunos sifatida faol ishtirok etish salohiyatini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlarning oldini olish va ularni jazolash nafaqat davlatlarning ichki siyosati, balki xalqaro hamkorlik va huquqiy birdamlik asosida amalga oshirilishi zarur. Bunday yondashuv hozirgi davrda global xavfsizlik tahdidlariga qarshi samarali kurash olib borishning eng muhim huquqiy kafolatlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

2. O'zbekiston Respublikasi IIV akademik litseylari uchun darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2023 – 184b
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi – asosiy normativ hujjat.
4. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi – jinoyat ishlari yuritilishi tartibini belgilaydi.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – jinoyat huquqining asosiy prinsiplari shu yerda belgilangan.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining plenum qarorlari
7. M. Rustambayev. "Jinoyat huquqi (Maxsus qism)" – jinoyat turlarining tahlili.